

НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА ТА ГЛОБАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У статті розглянуто співвідношення понять «національна держава» і «глобалізація»; державу визначено як механізм захисту інтересів народу, що її створив.

Ключові слова: національна держава, глобалізація, суверенітет, мондіалізм, релігія.

Radzievskaya S.A. Национальное государство и глобальные трансформации

В статье рассматривается соотношение понятий «национальное государство» и «глобализация»; государство определяется как механизм защиты интересов народа, который его создал.

Ключевые слова: национальное государство, глобализация, суверенитет, мондиализм, религия.

Radzivyevskaya S.O. National state and global transformations

The paper describes the interrelations between the notions of nation state and globalization. The state is viewed as the mechanism created by the nation to defend its interests.

Key words: nation state, globalization, sovereignty, mondialism, religion.

Неолібералізм, який виник у США в середині 1970-х рр. як ідеологічна і політична течія, докорінно змінив уявлення про державу та її функції, зокрема економічну та соціальну політику. Згідно з постулатами неолібералізму, визначати державну економічну політику має не держава, а ринок. Відтак, ключову роль має відігравати великий приватний капітал. Час виключної управлінської суб'єктності держави було проголошено вичерпаним. Тривалий час доктрина неолібералізму сприймалася некритично, вважалася ледь не єдино вірною. Останнім часом ситуація помітно змінилася, й змінюється надалі. Актуалізувалися проблеми, пов'язані з трансформацією функцій держави в умовах глобалізації [1; 2; 3]. Так, зокрема, у фокусі наукового аналізу опинилися питання контрверсійності ролі національної держави на тлі процесів, які відбуваються у сучасному світі.

Метою статті є виявити співвідношення понять «національна держава» та «глобалізація» і пов'язані з ним глобальні трансформації; довести, що процеси глобалізації впливають на трансформації держави.

Чимало дослідників схильні розглядати сучасну епоху як добу біфуркації [4, с.347], як етап переходу від індустріального суспільства до постіндустріального, інформаційного. Дехто при цьому звертає увагу ще й на таку характеристику сучасності, як остаточний розпад Вестфальської системи міжнародних відносин і продовження формування системи «поствестфальської». Перехід, про який ідеться, інколи трактується ще й як транзит до глобального суспільства, в якому нівелюється роль націй і етносів, підринається значення націоналізму в усіх його проявах, відбувається деградація національної держави [5, с.108], критичне вичерпання її потенціалу, що веде до висунення на провідні ролі глобальних акторів.

У дослідженнях проблем глобалізації одним із центральних постає питання про майбутнє національної держави. Особливої значущості воно набуває у світлі тісного взаємозв'язку між демократичною політичною системою і суверенною державою, яка виступає її гарантом. Що відбудеться у процесі глобалізації з національною державою, з її правом монополії на законне насильство, із зовнішнім і внутрішнім суверенітетом, – ці питання ставлять перед собою фахівці провідних дослідницьких центрів світу [6, с.3].

Як зазначає К.Ейк, «національна держава, традиційне опертя суверенітету, має повну владу, яка монополізує всі примусові засоби настільки, що ніяка політична структура ані невеликої держави, ані наддержави не може на законних підставах чогось вимагати чи щось здійснювати. Реальна влада... у рамках національної території суверенної держави – це інший бік демократичної волі і самореалізації» [7, с.15]. Разом із тим, як пише І.Валлерстайн, «державні структури все більше і більше втрачають свою легітимність. І, безперечно, це призводить до збільшення кількості щоденного насильства у світовій системі, і для більшості людей це, природно, буде тривожним фактором» [8, с.65].

Через такі суперечності відбувається загострення проблеми співвідношення влади і демократії. Так, на думку К.Ейка «дилема полягає в тому, що політичний об'єкт, який ідеально «матеріалізує» народний суверенітет і повноту волі, володіє все меншою і меншою владою, у той час, як аморфна сутність міжнаціонального феномену, який не піддається демократичному контролю, має все більшу владу. Отже, наявна поляризація: з одного боку, демократія без повноважень, а з іншого, –

влада, невідконтрольна демократизації» [7, с.16]. Гранично точно проблему сформулював М.Шепелев: «Деякі дослідники говорять про те, що глобалізація і демократизація – це два споріднені процеси, які формують обличчя нового світу. Насправді та глобалізація, яка відбувається зараз, а саме мондіалізація, і демократія – взаємовиключні поняття. Якщо в умовах національної держави демократія дійсно могла функціонувати як механізм публічної політики, то під впливом транснаціоналізації її можливості істотно знижуються» [9, с.89].

У трактуванні наслідків впливу глобалізації на національні держави можна ідентифікувати два основні підходи: радикальний, згідно з яким національна держава, практично вичерпавши свій потенціал, зникає з історичної сцени, та поміркований, представники якого заперечують саму можливість краху державної форми публічної влади, виходячи з того, що статус національної держави просто трансформується [10, с.22-23].

Одним із головних аспектів впливу глобалізації вважається так звана проблема мондіалізму [11, с.29]. Ставлення до цього явища переважно негативне. Головними центрами опору мондіалістським тенденціям є міцні держави, які не дуже міцно інтегровані в транснаціональні інституції та володіють ресурсами для повноцінного здійснення самостійної зовнішньоекономічної діяльності: США, Китай, Росія, Японія, Індія, Бразилія [11, с.30]. Перехід до мондіалістського варіанту розвитку світу потребує утворення міцних транснаціональних інституцій, чогось схожого на Super-NATO. Якщо плани щодо створення Super-NAFTA чи об'єднаної та централізованої Євро-Америци з єдиною зовнішньою політикою, єдиними збройними силами та єдиною фінансовою системою, реалізуються, можна було говорити про перші серйозні кроки в бік мондіалізму. Втім, для реалізації навіть м'якого варіанту подібної стратегії політичної глобалізації XXI ст., на погляд О.Крисенка, необхідна реалізація трьох умов: 1) обов'язкове ослаблення існуючих міцних суверенних держав; 2) збільшення значущості транссистемного глобального інтеграційного простору; 3) ламінарний, без катаклізмів, катастроф, війн хід історії.

За такого варіанту формально суверенні держави продовжуватимуть існування, їхні уряди матимуть досить серйозні повноваження в царині внутрішньої політики, екології, соціальної сфери, освіти, охорони здоров'я та всього того, що знаходиться у повноваженнях місцевої влади,

американського штату чи німецької федеральної землі. При цьому існуватиме єдиний планетарний орган влади, котрий здійснюватиме управління, маючи виключну монополію на вирішення всіх проблем глобального характеру. Він стежитиме за тим, як місцева влада виконує такий собі універсальний кодекс прав та законів, що стосується прав людини, питань економіки, екології, загальних планетарних аспектів будь-яких проблем людського життя та діяльності. Глобальні виклики, в тому числі, екологічні, можливо зроблять мондіалістський розвиток єдиною можливістю для виживання людства. Саме через це, зазначає О.Крисенко, навряд чи є сенс відкидати мондіалізм як модель розвитку для людства [11, с.3-31]. Такий висновок автора допускає можливість завершення процесу глобалізації, з чим можна погодитися лише у разі визнання настання кінця історії, який пророкував Ф.Фукуяма. У такому контексті доречно згадати біблійне пророцтво про «останні часи», яким і пояснюється глибоко негативне ставлення до концепції мондіалізму.

Ідея мондіалізму близька до пост-релігійної ідеології «нового світового порядку», глобалізму з єдиним наднаціональним центром. В ідеалі така планетарна держава, створена на руїнах національних держав, повинна мати єдину релігію, єдиний економічний, політичний простір. Глобалізація припускає створення єдиної універсальної релігії (так само, як і єдиної цивілізації) шляхом уніфікації традиційних віросповідань (і традиційних цивілізацій). Водночас на думку деяких богословів, синтез світових релігій приніс би негативний результат, бо руйнування культурних цінностей і релігійних доктрин викличе духовну анархію, аномію, що є набагато небезпечніше від суспільної анархії. Як контраргументацію глобалізму християнські богослови, як правило, наводять притчу про Вавілонську вежу [12, с.101; 13, с.15].

Певний інтерес викликає спорідненість думок ряду дослідників як про зникнення інституту національної держави внаслідок глобалізаційних процесів і його ліквідацію внаслідок розбудови комунізму, так і стосовно відмови від традиційної релігії. Так, лютневий і жовтневий державні перевороти 1917 р. у Російській імперії призвели до створення СРСР, в якому роль державної ідеології виконував атеїзм. Він базувався на теорії марксизму-ленінізму, котра у певному розумінні замінила православ'я та інші віровчення народів царської Росії, встановивши в якості мети розвитку радянського суспільства побудову комунізму. Фактично

офіційною вірою радянського народу була віра в комунізм. Проте на хибність такого шляху ще 1917 р. вказував видатний економіст М.Туган-Барановським у написаній ним праці «Соціалізм як позитивне вчення»: «Соціалізм не може і не повинен стати новою релігією. Як релігія, соціалізм жалюгідний і безпорадний - хіба він може подолати безмежність простору і часу? Хіба соціалізм може подолати смерть? Безсмертна смерть буде як і раніше панувати над світом - цей основний дисонанс нашого життя завжди буде огортати її траурним покривалом» [14].

Д.Шумунова зазначає: «Апофеозом росту світської культури стала спроба побудови комуністичного раю на землі без Бога в СРСР, а в західній версії – становлення споживацького суспільства (суть життєдіяльності якого складається в постійному відтворенні й реалізації штучних потреб)» [12, с.90]. Глобалізація, як і радянська влада, спрямована на ліквідацію віросповідань. У низці праць сучасних західних науковців глобалізація уподібнюється релігії, її наділяють космічними рисами, на користь чого свідчить, зокрема, думка Д.Хопкінса про те, що глобалізація сама по собі є релігією і бог цієї Нової релігії – «концентрація фінансового капіталу», або твердження Ж.Бодрійяра стосовно того, що західна культура сповідує лише релігію золота і торгівлі [15].

На користь слушності проведення паралелей між діями більшовиків й сучасних апологетів глобалізації свідчить висловлювання Дж.К.Гелбрейта про те, що 1942 р. прибічники шокової терапії обрали більшовицький шлях [16]. У свою чергу О.Некlessа вважає: «Минуле століття вже було свідком зльоту і падіння ідеологічних квазірелігій з їх шаленими адептами і навіть часткового виконання породжених ними утопій. Тепер не менш драматично відбувається форсована реалізація проекту глобалізації, який у певному сенсі є ...третьою «світською релігією» ХХ ст. І ми лише біля витоків нової світової конструкції. Утопічним в кінцевому рахунку виявився не лише всесвітній комуністичний проект, але й егалітарний образ «глобального села»» [17].

На нашу думку слід погодитися із підходом, згідно з яким втрата державою монополії на владу не означає зменшення її ролі [18, с.70]. Держава – єдина інституція, що має законне право позбавити громадянина життя, а він повинен ціною власного життя її захищати, так само й держава несе повну відповідальність за створення умов, які сприяють

повноцінному життю громадянина. Отже, їх пов'язує певна сакральна взаємовідповідальність.

Глобалізаційні процеси здійснюються у руслі неоліберальної парадигми, вони скеровані на користь суб'єктів-лідерів глобальної економіки і транснаціонального капіталу, точніше, їхніх власників, які не рахуються з національними інтересами окремих держав і потребами людства, нав'язуючи, зокрема, свої рішення у міжнаціональних та міжрегіональних конфліктах [19]. За такий стан справ повну відповідальність несе інститут національної держави, а не будь-яка інша інституція – у разі невиконання своєї функції держава перестає існувати, а з нею і народ, що створив її і не спромігся відновити її у новій якості. Як зазначає Ф.Фукуяма, держава зберігає найважливіші функції, виконання яких не можуть взяти на себе транснаціональні суб'єкти: вона залишається єдиним джерелом сили, здатним забезпечити дотримання закону. Один із уроків світової фінансової кризи 2007/2008 р. полягає у тому, що в умовах, коли все розвалюється, єдиним інститутом, здатним мобілізувати ресурси, необхідні для протидії серйозним системним загрозам, залишається держава [20]. Таким чином і в XXI ст. інститут держави є основним гарантом відтворення людських ресурсів і забезпечення умов життєдіяльності своїх громадян [21, с.314].

Як висловився свого часу президент Європейської комісії Р.Проді, «Усі розуміють, що ми будемо дещо, що відкриває нам дорогу до світового панування, це не звичайний торговий союз чи політичне утворення. Мабуть, не всі усвідомлюють, що національним державам, кожній нарізно, потрібно буде доводити своє право на існування у новому світі» [22]. Отже, «міжнародний характер правової економіки передбачає, що країни, які вступають в різні економічні союзи, при передачі своїх повноважень наднаціональним утворенням не втрачають, а реалізують свій суверенітет» [23, с.55-56].

На нашу думку, майбутнє народів залежить від того, як держави відстоюватимуть свій суверенітет. Суверенітет національної держави – це гарантія забезпечення інтересів її громадян. Відповідальність за реалізацію державою інтересів народу не знімається з держави при передачі нею частини своїх функцій як догори, на над- чи на міжнаціональний рівень, так і донизу.

Використані джерела та література

1. Ferguson Y.H. The crisis of the state in a globalizing world / Y.H.Ferguson // Globalizations. – 2006. – №1. – P. 5–8.
2. Archer K. Rescaling global governance: imagining the demise of the nation-state // K. Archer // Globalizations. – 2012. – №2. – P. 241–256.
3. Hopewell K. Invisible barricades: civil society and the discourse of the WTO / K. Hopewell // Globalizations. – 2017. – №1. – P. 51–65.
4. Шепелєв М.А. Теоретико-методологічні засади політологічного аналізу глобалізації управління: дис. докт. політ. наук / Шепелєв Максиміліан Альбертович. – Чернівці, 2007. – 419 с.
5. Алексєнко І.В. Трансформація інституту національної держави в умовах глобалізації: дис. докт. політ. наук / Алексєнко Ірина Вікторівна. – К., 2006. – 417 с.
6. Ткачук Ю. В. Глобалізація в сфері політики: інститути і механізми впливу : автореф. дис. канд. політ. наук / Ткачук Юлія Вікторівна. – Одеса, 2004. – 16 с.
7. Ейк К. Небезпечні зв'язки: взаємодія глобалізації і демократії / Клод Ейк // Глобалізація, регіоналізація, регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів. – Луганськ : Альма матер-Знання, 2002. – С. 11–25.
8. Валлерстайн І. Глобалізація, або вік змін. Довгостроковий погляд на шлях розвитку світової системи / І. Валлерстайн // Глобалізація, регіоналізація, регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів. – Луганськ : Альма матер-Знання, 2002. – С. 65.
9. Шепелєв М. Мондіалізація як політико-управлінський вимір глобалізації: до питання про предмет світознавства / М. Шепелєв // Людина і політика. – 2003. – № 4. – С. 82–91.
10. Радзівський І.А. Трансформація системних характеристик державного управління в умовах глобалізації : дис. канд. наук з державного управління / Радзівський Ігор Анатолійович. – К., 2007. – 224 с.
11. Крисенко О.В. Феномен глобалізації: концептуальні виміри, інституціональні структури та геоісторична динаміка: дис. канд. філософ. наук / Крисенко Олексій Володимирович. – Х., 2005. – 183 с.
12. Шумунова Д.Д. Релігійні конфлікти в умовах глобалізації: дис. канд. філософ. наук : / Шумунова Дана Данилівна. – К., 2006. – 181 с.
13. Сірий С.В. Соціально-політичний контекст локальних війн і воєнних конфліктів в умовах глобалізації: дис. канд. політ. наук / Сірий Сергій Володимирович. – К., 2007. – 232 с.
14. Туган-Барановский М.И. К лучшему будущему: Сборник социально-философских произведений // М.И. Туган-Барановский. – М., 1996. – С. 436, 514.
15. Бодрийяр Ж. Общество потребления: его мифы и структуры / Жан Бодрийяр. – М. : Республика; Культурная революция, 2006. – 269 с.
16. Гэлбрейт Дж. К. Кризис глобализации / Джеймс К. Гэлбрейт // Проблемы теории и практики управления. – 1999. – № 6. – С. 33.
17. Неклесса А.И. Конец цивилизации, или зигзаг истории / Александр Иванович Неклесса // Глобальное сообщество. Картография постсовременного мира. / рук. проекта, сост и отв. ред. А.И.Неклесса – М. : Восточная литература, 2002. – С. 110.
18. Добродум О.В. Політичний глобалізаційний процес: динаміка соціокультурного розвитку : дис. канд. політ. наук / Добродум Ольга Вікторівна – Одеса, 2004. – 218 с.
19. Peetz, D. The new structuring of corporate ownership / D. Peetz, G. Murray, W. Nienhuser // Globalizations, 5. – 2013. – P. 711–730.

20. Радзівська С.О. Глобальна економіка: конспект лекцій для студентів економічних напрямів підготовки усіх форм навчання / С.О. Радзівська. – К. : «СІК ГРУПІ УКРАЇНА», 2015. – 344 с.
21. Сардак С.Е. Глобальна регуляторна система розвитку людських ресурсів: дис. д-ра екон. наук / Сардак Сергій Едуардович. – К., 2014. – 566 с.
22. Mann M. Prodi Urges Fundamental Debate on Future of EU / M. Mann // Financial Times. – February 14, 2001. – P. 1.
23. Гриценко А.А. Становлення інформаційно-мережевої економіки як основи правової економіки / А.А. Гриценко, О.А. Гриценко // Економічна теорія та право. – 2016. – № 4 (27). – С. 49–56.

УДК 94:316.7+008(477)

Бондарець М.В.

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПІДХОДУ

У роботі проаналізовано сучасні концепції визначення соціокультурної ідентичності України у різні періоди її історичного розвитку. Застосовано багатомірний підхід до поняття «цивілізація», який дає змогу провести порівняльний аналіз характерних рис політичних, духовних і соціокультурних структур конкретних регіонів та цивілізацій.

Ключові слова: соціально-культурна ідентичність, цивілізаційний підхід, європейські цінності, цивілізація, міжцивілізаційна ідентичність.

Бондарець М.В. Социально-культурная идентичность Украины в контексте цивилизационного подхода

В работе проанализированы современные концепции определения социально-культурной идентичности Украины в разные периоды ее исторического развития. Применен многомерный подход до понятия «цивилизация», который дает возможность провести сравнительный анализ характерных черт политических, духовных и социокультурных структур конкретных регионов и цивилизаций.

Ключевые слова: социально-культурная идентичность, цивилизационный подход, европейские ценности, цивилизация, межцивилизационная идентичность.

Bondarets M.V. Socio-cultural identity of Ukraine in the context of the civilization approach

The paper analyzes modern concepts of determining the socio-cultural identity of Ukraine in different periods of its historical development. A multidimensional approach has been applied to the notion of "civilization", which makes it possible to carry out a comparative analysis of the characteristic features of political, spiritual and sociocultural structures of specific regions and civilizations.

Key words: socio-cultural identity, civilizational approach, European values, civilization, intercivilizational identity.

Актуальність застосування цивілізаційного підходу до визначення соціокультурної ідентичності України у різні періоди української історії пов'язана з пошуками та обґрунтуванням подальших векторів сучасного